

22. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 62, 48 арк.
23. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 66, 199 арк.
24. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 5а, 86 арк.
25. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 55, 347 арк.
26. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 9, 66 арк.
27. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 20, 182 арк.
28. Два Базари, 1921–1941. – Б. м., 1949. – 22 с.
29. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 16, 252 арк.
30. Стельникович С. В. Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця : історичний нарис / С. В. Стельникович. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Житомир : Полісся, 2010. – 392 с.
31. Максимчук Є. С. Діяльність державних комісій з розслідування злочинів нацистів на території України (1941–1951 рр.) : типо-видовий склад та інформаційний потенціал джерельного комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Є. С. Максимчук. – К., 2007. – 20 с.
32. Держархів Житомирської обл., ф. Р-2636, оп. 1, спр. 10, 74 арк.

Стельникович С. В. Источниковедческий потенциал материалов Житомирской областной комиссии по расследованию преступлений нацистов во время Великой Отечественной войны
В статье анализируются документы фонда Р-2636 Государственного архива Житомирской области, которые отображают работу Житомирской областной комиссии по установлению ущерба, причиненного нацистами во время Великой Отечественной войны. Материалы Комиссии определяются как важный источник по истории немецкой оккупации Житомирщины (середина 1941 – начало 1944 гг.).

Ключевые слова: Государственный архив Житомирской области, фонд Р-2636, Великая Отечественная война, Вторая мировая война, Житомирская областная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причиненного ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям СССР.

Stelnykovych S. V. Sources potential of materials of the Zhitomir Regional Commission on the investigations of Nazi's crimes during Great Patriotic War

Documents of the fund of «P-2636» of the State Archive of Zhitomir Region, reflecting the work of Zhitomir Regional Commission of ascertaining damages by Nazis during Great Patriotic War are analyzed in this article. Materials of the Commission identified as an important source of history of the German occupation of Zhitomir Region (mid-1941 – beginning of 1944).

Keywords: State Archive of Zhitomir Region, Fund «P-2636», Great Patriotic War, Second World War, the Zhitomir Regional Commission for ascertaining and investigating crimes perpetrated by German-Fascist invaders and their accomplices, and the damage inflicted by them on citizens, collective farms, social organizations, State enterprises and institutions of USSR.

УДК 930:94(476)“1941/1945”

О. В. Романько

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ РАДЯНСЬКИХ ГРОМАДЯН З ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИМИ СТРУКТУРАМИ НІМЕЧЧИНИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОРУСЬКИХ КОЛАБОРАЦІОНІСТСЬКИХ ФОРМУВАНЬ)

У статті аналізується історіографія проблеми співпраці громадян СРСР з військово-політичними структурами Німеччини в 1941-1945 рр. На прикладі історії білоруських колабораціоністських формувань розглядаються напрями цієї історіографії, показуються її основні тенденції і визначається коло питань, які розроблялися дослідниками з 1950-х рр. по теперішній період.

Ключові слова: історіографія, воєнний колабораціонізм, радянські громадяни, Білорусія, Друга світова війна.

Проблема воєнного колабораціонізму радянських громадян з керівництвом нацистської Німеччини належить до найбільш складних в історії Другої світової війни. Майже будь-який аспект цієї проблеми викликає дискусії: від чисельності осіб, які стали до лав німецьких збройних сил до термінології, якою користуються дослідники. Кількість монографій і статей, присвячених різним сторонам історії воєнного колабораціонізму, перевищує тисячу найменувань на різних мовах. Проте, серйозних історіографічних робіт, які б систематизували погляди численних авторів, до цих пір немає. У зв'язку з цим, метою даної публікації є показати основні напрями, тенденції і теми у вивченні проблеми воєнної співпраці радянських громадян з нацистським керівництвом на прикладі історії білоруських колабораціоністських формувань.

Дослідження участі білорусів у воєнних зусиллях Німеччини почалося в 1950-х рр. Загалом, використовуючи методологічний принцип, літературу з даної проблеми можна поділити на чотири напрями: радянський, пострадянський, східноєвропейський і західний.

Радянська історіографія була найбільш залежною від ідеологічних чинників, оскільки вже само згадування проблеми колабораціонізму ставило під сумнів постулат про морально-політичну єдність радянського народу в роки війни. У білоруській ситуації відхід від цього міг призвести до ревізії твердження про «БРСР – партизанську республіку». Тому в роботах радянських істориків, присвячених Другої світової війни, не знаходилося місця для таких явищ, як колабораціонізм або націоналістичний партизанський рух. Але і не говорити про ці явища взагалі також було не можливо. В результаті підхід до проблеми воєнного колабораціонізму здійснювався згідно марксистської теорії про класову боротьбу. Масштаби цього явища приховувалися, а його соціальна база зводилася до класово ворожих елементів – емігрантів, білогвардійців, куркулів і кримінальних злочинців. Був обмежений і сюжетний ряд, в межах якого радянські історики торкалися вказаної проблеми. Вона, зазвичай, виникала у зв'язку із окупаційною політикою, партизанською боротьбою і діяльністю органів держбезпеки. Точка зору радянської історіографії не мінялася упродовж всіх післявоєнних років. Проте не можна сказати, що змін не було взагалі. Змінювалися підходи до проблеми і її місце в подіях війни. Загалом, це відбувалося у рамках трьох періодів.

Роботи першого періоду – з 1945 по 1956 р. – мають в цілому історико-публіцистичний характер. Їх центральна тема – викриття фашистських загарбників і їх підсобників з місцевого населення. Методологічні принципи, вироблені авторами цих публікацій, лягли в основу всіх подальших радянських досліджень по даній проблематиці. По-перше, це підхід до колабораціонізму, як до проблеми кримінальної, а не суспільної. По-друге, навмисне об'єднання діяльності власне колабораціоністських частин і формувань, створених прихильниками некоммуністичного руху Опору. Саме так написана двотомна робота наркома внутрішніх справ БРСР Л. Цанави, присвячена партизанській війні на території Білорусії. У її другому томі описуються умови, в яких діяли радянські партизани і підпільники. Зокрема, тут йдеться і про їх антагоністів: німців, польську Армію Крайову (АК) і місцевих колабораціоністів. Останнім присвячений окремий розділ – «Білоруські буржуазні націоналісти – злі вороги білоруського народу» [1].

Період з 1956 по 1985 р. пов'язаний з поглибленням вивчення історії Другої світової війни. З'являється значна кількість робіт, присвячених німецькому окупаційному режиму і партизанському руху. Більшість з цих робіт були засновані на документальних джерелах, які в обмеженій кількості починають вводитися до наукового обігу. Радянська історіографія продовжує користуватися старою методологією. Інформація щодо колабораціоністських формувань є фрагментарною і безсистемною. Найбільш популярний сюжет – розкладання і вивід на радянську сторону частин зі «східних» добровольців. Проте дані про їх організацію і підготовку відсутні повністю, немає аналізу бойового застосування. Надто рідко вказується чисельність цих формувань. В даному випадку найбільш характерними є роботи М. Загоруйка, І. Івлєва, І. Кравченка, О. Юденкова і деяких інших авторів, в яких йдеться про такі колабораціоністські формування, як Корпус білоруської самооборони (КБС), Білоруська крайова оборона (БКА) і Союз білоруської молоді (СБМ) [2].

Основною особливістю цього періоду є поява робіт з проблеми білоруського колабораціонізму, які вже можна назвати спеціальними дослідженнями. Це – монографія В. Романовського «Співучасники в злочинах», що піднесла вивчення проблеми на якісно інший рівень. Як і роботи попередніх авторів, її основна мета – викриття білоруського націоналізму. Проте, монографію Романовського відрізняє системність викладу і використання неопублікованих архівних джерел. Вперше вказаний зв'язок колабораціоністських формувань з політичними організаціями – Білоруською народною самопомогою (БНС), Білоруською радою довіри (БРД) і Білоруською центральною радою (БЦР) [3].

Підсумковою роботою цього періоду слід назвати тритомне дослідження «Всенародна боротьба в Білорусії проти німецько-фашистських загарбників в роки Великої Вітчизняної війни». Незважаючи на те, що матеріал книги «ідеологічно витриманий» і не виходить за рамки пануючих стереотипів, проблема білоруських формувань розглянута в ній по-новому. Вперше в радянській історіографії вони показані як частина системи окупаційного режиму, що дає деяке уявлення про їх генезу, розвиток і роль в боротьбі з рухом Опору. При цьому центральна увага приділена сюжетам, пов'язаним з розкладанням цих формувань партизанами [4].

Перебудова і лібералізація суспільно-політичного життя дозволила зробити значний крок вперед у вивченні проблеми колабораціонізму. Починаючи з 1985 р., вже можна говорити про те, що це явище стає самостійним сюжетом в історіографії. Слід відзначити, що це відбувається під впливом зарубіжної (і, зокрема, емігрантської) історіографії, багато робіт якої стали тепер доступними для радянських істориків. Ще одним серйозним поштовхом для такої переорієнтації стало те, що були відкриті раніше недоступні архівні матеріали. Все це призвело до суттєвих методологічних змін у вивченні проблеми колабораціонізму. Наприклад, воєнний колабораціонізм почали досліджувати, як в цілому, так і по його окремих аспектах. В результаті, до 1991 р. в радянській історіографії, поряд із офіційною, сформувалася нова позиція. Стосовно теми публікації ці позиції були представлені, відповідно, Б. Мартиненком і О. Колесником [5].

Напрями і тенденції, які лише намітилися в пізній радянській історіографії, отримали свій розвиток в роботах істориків країн СНД. Найбільший інтерес представляють роботи білоруських, російських і українських авторів.

Провідне становище посідає білоруська історична школа. Починаючи з 1991 р. її представники підготували значну кількість публікацій, пов'язаних з історією білоруських колабораціоністських формувань. При цьому чітко оформилися три напрями, в межах яких білоруські дослідники продовжують працювати. За

способом постановки проблеми і підходами до її розв'язання їх можна умовно назвати прорадянським, ревізійністським і нейтральним.

Перший напрям є пізньою радянською історіографією, що вийшла на якісно новий рівень. Її автори відрізняються від своїх попередників глибшим знанням предмету, різноманітністю сюжетів, використанням архівних матеріалів і робіт зарубіжних авторів. Проте загалом їх методологія залишилася незмінною і є такою ж, як і в попередній період. Всіх учасників колабораціоністських формувань вони вважають зрадниками. Яскравим прикладом і одночасно крайнім проявом такого роду історіографії є публіцистика О. Бадуліна. Не претендуючи на науковість, його праці тим не менше задають напрям професійним історикам [6].

Вказана проблема розробляється такими дослідниками в рамках сюжетів, пов'язаних з окупаційним режимом, Голокостом, боротьбою партизан і підпільників, діяльністю органів держбезпеки. Саме про це йдеться в роботах І. Валахановича, К. Доморада, Е. Іоффе, Н. Рибакі і О. Соловйова [7].

Найбільший інтерес в даному сенсі представляє монографія О. Соловйова «Білоруська Центральна Рада: створення, діяльність, крах». Як вже ясно з назви, вона присвячена історії цієї організації, яка функціонувала на території Білорусії і Німеччини в 1944-1945 рр. Однією із сторін діяльності БЦР були спроби по створенню національних збройних сил. У монографії йдеться про першу з них – БКА. Структура, фактичний матеріал і методологія вигідно відрізняють книгу Соловйова від робіт попередників. Проте книга написана з певних ідеологічних позицій, і це значно знижує її наукову цінність [8].

Ревізійністський напрям є віддзеркаленням попередньої точки зору. Відправним пунктом в дослідженнях його представників і їх головним методологічним посиленням є факт, що колабораціоністи – це герої і борці за волю Білорусії. Цей напрям перебуває під сильним впливом західної історіографії, особливо робіт, що вийшли з середовища білоруської діаспори. Саме звідти ними узяті практично всі формулювання і підходи до вивчення проблеми. А численні архівні документи покликані лише підтвердити заздалегідь відомі висновки. Проте тематика досліджуваних ними сюжетів набагато ширша, ніж у авторів прорадянської орієнтації.

Серед представників цього напрямку слід назвати, передусім, С. Йорша, якому належать численні публікації різного рівня наукової цінності. Центральною темою його досліджень є історія білоруського націоналістичного руху Опору. Проте внаслідок того, що останній був найтіснішим чином пов'язаний з пронимецькими організаціями, автор не міг не торкнутися проблеми колабораціонізму. В його роботах дуже важко зрозуміти, де закінчується колабораціонізм, а починається Опір. Саме так підготовлена більшість його публікацій біографічного характеру, в яких йдеться про долі таких білоруських націоналістів, як М. Вітушка, І. Зибайло, К. Єзовітов та В. Радько. Всі вони, водночас з підпільною боротьбою, посідали ті або інші посади в колабораціоністських формуваннях. Зокрема, у поліції, самообороні, БКА, батальйоні «Дальвіц» і 30-й гренадерській дивізії військ СС [9].

Історія створення і діяльності молодіжної організації – СБМ – міститься в роботах Т. Кликовської, К. Романовича і О. Чигрина. Автори, поряд із суспільно-політичною характеристикою цієї організації, розкривають роль її членів у воєнних планах і практичній діяльності колабораціоністів. Водночас в їх дослідженнях даний дуже докладний аналіз ступеня участі рядових членів СБМ в збройних силах нацистської Німеччини: ППО, допоміжних формуваннях і військах СС [10].

Важливим внеском в розробку проблеми є публікація історика Ю. Грибовського, присвячена історії такого маловідомого білоруського формування, як 1-й штурмовий взвод, створений під егідою Абверу. Йому ж належить стаття, що розповідає про білорусько-польський конфлікт на території генерального округу «Білорусія». Крім аналізу національних відносин на цій території, в роботі показано ставлення польського населення до білоруських колабораціоністів. Приведений цікавий фактичний матеріал про їх діяльність, спрямовану на белорусифікацію адміністративного апарату і поліції [11].

Одному з авторів цього напрямку – О. Гелогоєву – належить спроба зробити узагальнювальну роботу про історію білоруського воєнного колабораціонізму. У 2002 р. він опублікував невелику брошуру під назвою «Білоруські національні військові формування в період Другої світової війни». Відзначаючи безперечні достоїнства цієї книги (методологія, маловідомі архівні дані), не можна сказати, що ця спроба була вдалою. Дослідник зробив акцент на ті білоруські частини, які були створені в період з 1941 по 1944 р., практично проігнорувавши завершальний період війни [12].

Слід відзначити, що представники перших двох напрямів білоруської історіографії перебувають під сильним впливом стереотипів. Історики третього, нейтрального, напрямку прагнули підходити до проблеми з чисто наукових позицій, уникаючи давати ідеологічні оцінки.

Головним чином, цей напрям пов'язаний з ім'ям історика О. Литвина. У своїх публікаціях він одним з перших серед білоруських дослідників проаналізував цілу низку формувань – поліцію, самооборону, БКА, показавши їх зв'язок з політичною діяльністю білоруських націоналістів. Незважаючи на те, що він робив це на основі білоруських архівів і публікацій емігрантських авторів, його методологія, фактичний матеріал і висновки не застаріли і до сьогоднішнього дня. Позитивним моментом робіт цього історика є те, що він розглядає білоруські формування не окремо, а у порівнянні з іншими колабораціоністськими частинами, що діяли на території цієї республіки (наприклад, козаками підрозділами). Всі вказані методологічні підходи автора знайшли своє віддзеркалення в монографії «Окупація Білорусії (1941-1944). Питання Опору і колабораціонізму», опублікованої в 2000 р. [13].

Іншому автору цього напрямку – О. Ковалені – належить неідеологічний погляд на історію СБМ. Безперечною цінністю його робіт є те, що цей дослідник аналізує створення і діяльність цієї організації через призму німецької молодіжної політики взагалі і на території Білорусії зокрема [14].

З таких же позицій проблему воєнного колабораціонізму освітлюють О. Баранова, С. Жумарь, Д. Кривошей, І. Сервачинський, Є. Семашко і Р. Черноглазова [15].

Спочатку всі ці напрями білоруської історіографії розвивалися рівномірно, проте, після приходу до влади О. Лукашенка, явна перевага почала віддаватися історикам, що розглядають проблему колабораціонізму з радянських позицій. Тепер їх точка зору є офіційною. Нейтральна позиція вітається лише тоді, коли її автори виступають з критикою цього явища. Її представники фактично злилися з першим напрямом. Роботи істориків-ревізіоністів виходять або в самвидаві, або публікуються за межами Білорусії незначними тиражами.

Проблема білоруського воєнного колабораціонізму не є пріоритетною для російських дослідників. Як правило, вона розглядається в роботах загального характеру, присвячених східним формуванням. Прикладом такого підходу можуть бути публікації К. Александрова, С. Дроб'язка, О. Окорокова, К. Семьонова, М. Семіряги, та С. Чуєва [16].

Історія створення і діяльності білоруських колабораціоністських формувань представляє певний інтерес і для українських істориків, якщо є точки зіткнення з українськими підрозділами німецьких збройних сил. Наприклад, таким спільним місцем є історія 30-ої гренадерської дивізії військ СС, особовий склад якої складався з білорусів, українців, росіян і поляків. Цій дивізії присвячені роботи І. Дерейка, А. Дуди, В. Старика і О. Русака. Незважаючи на те, що головна увага в цих публікаціях присвячена, все-таки, українському персоналу, низка наведених авторами фактів дозволяє уточнити і деякі моменти історії білоруських підрозділів дивізії [17].

Історіографія країн колишнього соціалістичного табору, загалом, повторює шлях радянської, а потім і пострадянської історичних шкіл. Проте в роботах її представників є низка особливостей, без яких вивчення проблеми колабораціонізму було б неповним. По-перше, історики зі Східної Європи, користувалися порівняно більшою свободою у відборі фактичного матеріалу. По-друге, обсяг інформації, що наводиться ними, був на ступінь вище, ніж у радянських колег. Тим не менше, до кінця 1980-х рр. їх дослідження були, скоріше, адаптацією західних джерел для вітчизняного читача. Таким підходом до проблеми білоруського колабораціонізму відрізняються оглядові роботи Н. Мюллера (НДР) і Ч. Мадайчика (Польща) [18].

Розпад радянського блоку призвів до певних змін в історичній науці країн Східної Європи. Також як і у випадку з пострадянською історіографією, вона розділилася на декілька напрямів. Прорадянський напрям зник, так і не оформившись, а ревізіоністський і нейтральний залишилися. В результаті провідна роль у вивченні проблеми білоруського колабораціонізму перейшла до польських істориків. Вона вивчається в межах тем, пов'язаних з польським рухом Опору на території Литви і Білорусії. Так, в дослідженнях, присвячених діяльності АК у цих регіонах, вони освітлюють такі питання: взаємини польського і білоруського населення, ставлення польських партизан до білоруських колабораціоністів, участь поляків в структурах окупаційного режиму. Незважаючи на явну антикомуністичну спрямованість цих публікацій, переважна більшість польських істориків негативно ставиться до білоруського колабораціонізму. Прикладом такої точки зору є роботи З. Борадина, Т. Гаштольда, К. Краєвського, а також колективна праця польських і німецьких авторів під назвою «Польська Армія Крайова», опублікована в 2003 р. [19].

Всі попередні польські дослідники розглядають проблему білоруського колабораціонізму в контексті історії руху Опору. Польський історик білоруського походження Ю. Туронек, навпаки, аналізує політичний колабораціонізм, як центральну проблему періоду окупації Білорусії. Причинам виникнення останнього, взаєминам його представників з німцями, іншими колабораціоністами і поляками присвячена більшість робіт цього автора [20].

Туронек практично не розглядає воєнний колабораціонізм. Проте ряд його публікацій є важливим кроком для розуміння політичних причин і умов створення білоруських формувань. Наприклад, таких, як самооборона, БКА, СБМ і допоміжні формування Вермахту і військ СС [21].

Етапною подією для розуміння процесів, які відбувалися на території Білорусії в період війни, слід визнати монографію Ю. Туронєка «Білорусія під німецькою окупацією». У ній автор узагальнив всі свої попередні висновки і методологічні підходи. Центральною думкою цієї книги є твердження, що з 1941 по 1944 р. головним ворогом радянського руху Опору були не німецькі окупанти, а білоруські націоналісти. Вони змагалися в гострій ідеологічній і збройній боротьбі, тим самим поляризували білоруське суспільство. Однак, і автор постійно робить на цьому акцент, білоруський національний рух перебував під цілковитим контролем німців [22].

Починаючи з кінця 1940-х рр., коли радянська влада ще прагнули приховати наявність величезної кількості «східних» добровольців, західноєвропейські і американські дослідники вже активно працювали над цією темою. На відміну від своїх радянських колег, західні історики мали можливість вільно користуватися архівними джерелами, спогадами колабораціоністів, розмовляти як з рядовими учасниками східних частин, так і лідерами національних рухів, які після закінчення війни опинилися в еміграції. Проте, незважаючи на такі сприятливі умови, і у західних істориків були свої труднощі, пов'язані, наприклад, з підбором неопублікованих джерел. Із зрозумілих причин їм був закритий доступ в радянські архіви. Ще однією перешкодою для об'єктивного вивчення теми була політична ангажованість багатьох авторів, залучених в ідеологічне протистояння «холодної війни».

У західній історіографії одним з перших цю тему підняв американський історик О. Даллін. У своїй фундаментальній монографії «Німецька влада в Росії 1941-1945» він найдокладнішим чином розглянув і проаналізував практично всі аспекти нацистської східної політики. Проблеми колабораціонізму радянських громадян в книзі Далліна присвячений спеціальний розділ – «Політична війна», – в якому він розглядає спроби деяких німецьких органів влади використовувати в своїх цілях антирадянські настрої на окупованих

територіях. Слід зазначити, що Даллін, аналізуючи явище співпраці радянських громадян з німецьким керівництвом, приділяє увагу тільки найбільш значущим його проявам. Це, на його думку, Власовський рух і національно-визвольні рухи українців, козаків і кавказьких народів. Білоруським колабораціонізмом він цікавиться значно менше [23].

Даллін є родоначальником окремої школи в західній історіографії проблеми колабораціонізму. Торкаючись цієї проблеми в тому або іншому ступені, її представники ввели до наукового обігу цілу низку тез. Наприклад, найбільш популярними серед них є твердження про визвольний рух народів Росії і наявність серед колабораціоністів так званої «третьої сили», що виступала як проти комуністів, так і проти нацистів. У 1950-1990-і рр. ці тези отримали свій розвиток в роботах таких американських і західноєвропейських авторів, як О. Бройтігам, М. Буддрус, Д. Літтлджон, Т. Мюлліган, Х.-В. Нойлен, Д. Ріді, Д. Рейтлінджер, Ю. Торвальд і Р. Херцог. Аналізуючи різні сторони проблеми колабораціонізму, вони прийшли до висновку про значний воєнно-політичний потенціал цього явища. І лише безрозсудна політика Гітлера і горезвісна боротьба повноважень між структурами Третього рейху не дозволили його використовувати. До такого висновку приходять більшість з цих авторів, коли розглядають позицію окупантів щодо білоруського питання. Це, а також слабкість і роз'єднаність білоруського національного руху, призвели, на їх погляд, до того, що при добрих стартових можливостях він був фактично виключений з боротьби за симпатії населення, залишивши його полякам і комуністам. Своєрідним підсумком такого підходу до проблеми можна назвати колективну монографію європейських і американських авторів «Окупація і колабораціонізм (1938-1944)», опубліковану в Берліні в 1994 р. [24].

Монографії Далліна і його послідовників не були спеціальними дослідженнями білоруського колабораціонізму як такого. Проте їх методологія наклала значний відбиток на все подальші роботи з цієї проблеми, які почали з'являтися з 1990-х рр., і визначила основні їх напрями. Зазвичай, співпраця білоруського населення з німецьким керівництвом вивчається в межах наступних тем: окупаційний режим, знищення мирного населення, антипартизанська війна і міжнаціональні стосунки.

Автори, що працюють над проблемою німецького окупаційного режиму, звертають передусім увагу на його силові структури і їх функції. Так, загальним питанням діяльності білоруської поліції, системі її організації, чисельності особового складу присвячені публікації американських істориків Р. Брейтмана, Ф. Мак Ліна і А. Муньоса, англійських Р. Ламсдена, Д. Стейнберга і Н. Томаса, німецьких Р. Міхаеліса і Х. Руса [25].

З функцій німецьких силових структур найбільший інтерес викликає проблема Голокосту і взагалі – знищення мирного населення. Роль білоруських формувань, що брали участь в цих подіях, розглянута в дослідженнях В. Курілли, Х. Краузника, Х. Вільхельма (усі з Німеччини), Л. Рейна (Ізраїль), Е. Хаберера (Канада) і Ш. Чолавського (Нідерланди) [26].

Серед публікацій, присвячених проблемі колабораціонізму в її зв'язку з Голокостом, необхідно відзначити монографію американського історика М. Діна «Колабораціонізм і Голокост. Злочини місцевої поліції в Білорусії і на Україні, 1941-1944». Написана на значному фактичному матеріалі, ця книга є єдиною в західній історіографії роботою, в якій даний порівняльний аналіз процесу організації і діяльності української і білоруської поліції [27].

Питання німецьких зусиль, спрямованих на придушення партизанського руху в окупованій Білорусії, розглянуте в дослідженнях таких американських і західноєвропейських істориків, як Д. Армстронг, Л. Гренкевіч, Ч. Діксон, О. Гейлбрунн, Д. Каров, М. Купер, Е. Хессе, С. Хітон і Е. Хоувелл. Аналізуючи теорію і практику антипартизанських операцій, ці автори обов'язково вказують на роль формувань, створених з представників місцевого населення [28].

Нарешті, проблеми колабораціонізму тим або іншим чином торкаються автори, які вивчають міжнаціональні стосунки на території окупованої Білорусії. Прикладом можуть бути публікації німецьких істориків Г. Зимона і Л. Хармута, американців Р. Лукаса, Т. Піотровського і Р. Епштейн і ізраїльтянина Л. Сміловіцького. Розглянуті ними питання дозволяють дати оцінку ролі національного чинника в процесі створення колабораціоністських частин [29].

Слід відзначити, що всі вищезгадані аспекти тісно переплітаються між собою. Цей факт обумовив появу узагальнювальних робіт, автори яких постаралися дати повну картину німецької окупації на території Білорусії. В даному випадку до таких фундаментальних досліджень слід віднести монографії і статті німецьких істориків Б. Кьярі і К. Герлаха і книгу американського історика А. Муньоса (підготовлена спільно з автором даної статті). Незважаючи на вказаний загальний задум, роботи цих авторів відрізняються методологічним підходом до проблеми воєнного колабораціонізму. Увага Кьярі і Герлаха зосереджена на тих білоруських формуваннях, які брали участь в знищенні мирного населення. Що ж до Муньоса, то головним предметом його дослідження є антипартизанські частини і підрозділи, і їх операції проти радянського руху Опору [30].

Західна історіографія має спеціальний напрям, автори якого займаються історією військ СС. В даному випадку особливий інтерес викликають так звані іноземні з'єднання цих військ, серед яких була 30-а гренадерська дивізія, укомплектована в основному з білорусів. Як правило, історія створення і використання цього формування розглядається в контексті загальної історії військ СС, рідше – серед їх «східних» частин. Ще менше робіт, присвячених тільки цій дивізії. В цілому, це дослідження англійців Г. Уільямсона і М. Віндрю, американців Р. Ландвера, Д. Літтлджона і А. Муньоса, німців Р. Міхаеліса, П. Хауссера і Х. Хьоне і канадійця Р. Соробі [31].

Нарешті, проблема колабораціонізму знайшла своє віддзеркалення в загальних роботах по історії Білорусії, підготовлених емігрантськими дослідниками. Як приклад, можна навести монографії І. Любачка, Я.

Найдзюка, І. Косяка і Н. Вакара. Ці автори розглядають білоруський колабораціонізм часів війни, як продовження національно-визвольного руху дорадянського періоду. В ідейному плані їх роботи є продовженням поглядів післявоєнної білоруської еміграції, яка відстоювала тезу, що в 1941-1944 рр. на території Білорусії почалося створення національної держави і її збройних сил. Влітку 1944 р. цей, загалом вдалий, процес був перерваний новою радянською окупацією [32].

Таким чином, можна зробити висновок, що проблема білоруського воєнного колабораціонізму вже неодноразово була предметом історичних досліджень. Література про цю проблему налічує|нараховує| більше сотні позицій, що дозволяє систематизувати її за методологічною ознакою на чотири напрями|направлення|: радянське, пострадянське, східноєвропейське| і західне. В цілому|загалом|, такі ж напрями|направлення| (з[із] варіаціями) можна виділити і в історіографії про колабораціоністські формування з[із] інших народів СРСР. Необхідно визнати, що найбільш залежною від ідеології була радянська історіографія, що значно знижує наукову цінність її робіт. Західна історіографія в цьому сенсі була набагато якісніша, тому що її історики практично відразу почали|стали| використовувати архівні матеріали і не відчували значного ідеологічного тиску|тиснення| з боку держави. Проте|тим не менше|, і вони не уникнули деякої політизації| своїх робіт, пов'язаної з перипетіями «холодної війни». Після|потім| розпаду СРСР в історіографії воєнного колабораціонізму радянських громадян відбулися суттєві зміни, пов'язані з появою пострадянського напрямку|направлення|. Причини його появи і головна тенденція розвитку: протистояння, що триває на основі позицій радянської і західної історіографії. І хоча першого напрямку вже немає, погляд його істориків на колабораціоністів, як «зрадників» продовжує залишатися таким, що переважає в значній частині робіт пострадянських дослідників (наприклад, в Білорусії і Росії). Інша частина пострадянської історіографії, наслідуючи традиціям західної, вважає колабораціоністів «борцями за незалежність» (наприклад, в країнах Балтії). Поява східноєвропейського напрямку обумовлена, як правило, зв'язком проблеми колабораціонізму з національними відносинами в даному регіоні. У випадку з білоруськими колабораціоністськими формуваннями – це польський погляд, без якого зрозуміти їх історію неможливо. Така ж ситуація буде і з українськими, і з прибалтійськими колабораціоністами, але не з російськими, в історіографії про яких такий напрям відсутній.

Серед головних аспектів проблеми білоруського воєнного колабораціонізму, які дослідники розглядають передусім, можна виділити такі: роль політичних організацій в справі створення колабораціоністських формувань; їх організаційна структура та чисельність; місце в системі охорони «нового порядку» і участь в Голокості. Багато уваги приділяється протистоянню білоруських колабораціоністів з партизанами, а також взаємодії з партизанами-націоналістами. В цілому, це коло питань є загальним для вивчення воєнного колабораціонізму і серед інших народів СРСР. Особливістю ситуації з колабораціонізмом в Білорусії є його тісний зв'язок з національним питанням. Значна кількість робіт всіх напрямів присвячена розгляду саме цього аспекту.

Джерела та література

1. Цанова Л.Ф. Всенародная партизанская война в Белоруссии против фашистских захватчиков: В 2 т. / Л.Ф. Цанова. – Мн.: Госиздат БССР, 1951. – Т. 1-2.
2. Загорулько М.М. Крах плана «Ольденбург» / М.М. Загорулько, А.Ф. Юденков. – М.: Экономика, 1980. – 376 с.; Ивлев И.А. Оружием контрпропаганды / И.А. Ивлев, А.Ф. Юденков. – М.: Мысль, 1988. – 285 с.; Кравченко И. Формы и методы политической работы Компартии Белоруссии в тылу немецко-фашистских захватчиков / И. Кравченко // Из истории борьбы белорусского народа за Советскую власть и победу социализма. – Мн., 1957. – С. 200-234; Немецко-фашистский оккупационный режим (1941-1944). – М.: Политиздат, 1965. – 388 с.
3. Раманоўскі В. Саўдзельнікі ў злачынствах / В. Раманоўскі. – Мн.: Беларусь, 1964. – 286 с.
4. Аржаева Л.В. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: В 3 т. / Л.В. Аржаева, К.И. Доморад, И.М. Игнатенко. – Мн.: Беларусь, 1984. – Т. 1-3.
5. Колесник А.Н. Грехопадение? Генерал Власов и его окружение / А.Н. Колесник. – Харьков: Простор, 1991. – 238 с.; Мартыненко Б.А. Нацистские военные преступники в США и других странах НАТО / Б.А. Мартыненко. – К.: Наукова думка, 1988. – 214 с.
6. Бадулин А. Германские нацисты и белорусские фашисты создали СБМ, чтобы развратить молодежь / А. Бадулин // Советская Белоруссия. – 1995. – 6-10 июня; Бадулин А. Германские наци создали «Белорусскую краевую оборону» для уничтожения людей / А. Бадулин // Советская Белоруссия. – 1995. – 25 августа.
7. Валаханович И.А. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944-1951 гг. / И.А. Валаханович. – Мн.: Белорусский госуниверситет, 2002. – 144 с.; Валаханович И.А. Специальный батальон «Дальвитц»: история и деятельность / И.А. Валаханович // Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 12 мая 2006 г. – Мн., 2006. – Вып. 5. – С. 65-73; Доморад К.И. Партийное подполье и партизанское движение в Минской области. 1941-1944 / К.И. Доморад. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 412 с.; Доморад К.И. Разведка и контрразведка в партизанском движении Белоруссии. 1941-1944 / К.И. Доморад. – Мн.: Навука і тэхніка, 1995. – 254 с.; Иоффе Э.Г. К вопросу о роли коллаборационистов в катастрофе на белорусской земле / Э.Г. Иоффе // Евреи Беларуси. История и культура. – Мн., 1998. – Вып. 3-4. – С. 164-178; Иоффе Э.Г. Абвер, полиция безопасности и СД, тайная полевая полиция, отдел «Иностранные армии – Восток» в западных областях СССР. Стратегия и тактика. 1939-1945 гг. / Э.Г. Иоффе. – Мн.: Харвест, 2007. – 384 с.; Рыбак Н.А. Беларуская антысавецкая падполле ў заходніх абласцях БССР у пасляваенныя гады / Н.А. Рыбак // Заходні рэгіён Беларусі вочыма гісторыкаў і краязнаўцаў: 36. навук. артыкулаў. – Гродна, 2006. – С. 131-135; Соловьев А.К. Еще раз о послевоенном бандитизме в Беларуси / А.К. Соловьев // Беларуская думка. – 1997. – №1. – С. 145-151.
8. Соловьев А.К. Белорусская Центральная Рада: создание, деятельность, крах / А.К. Соловьев. – Мн.: Наука и техника, 1995. – 200 с.
9. Ёрш С. Беларускі нацыянальны рэзыстанс у гады Другой сусьветнай вайны / С. Ёрш // Пагоня. – 1995. – №33, 34, 36, 37; Ёрш С. Забыты беларускі вайсковы дзеяч / С. Ёрш // Голас Камбатанта. – 2000. – №5. – Лістапад – сьнежань; Ёрш С. Рыгор Зыбайла не загінуў у Францыі, а прайшоў савецкія канцлягеры / С. Ёрш // Голас Камбатанта. – 2000. – №3. –

- Жнівень; Ёрш С. Ёсвалад Родзька. Правадыр беларускіх нацыяналістаў / С. Ёрш. – Мн.: Голас краю, 2001. – 32 с.; Ёрш С. Пра лёс архіву генэрала Езавітова / С. Ёрш // Беларус. – 2003. – №480. – Студзень; Ёрш С. Беларускі супраціў / С. Ёрш, С. Горбік. – Львоў: Б.в., 2006. – 382 с.
10. Клыкоўская Ц. Саюз беларускай моладзі – вяртанне з забыцця / Ц. Клыкоўская. – Беласток: Бел. гістарычнае таварыства, 2004. – 230 с.; Рамановіч К. Што такое СБМ? / К. Рамановіч // Пінскі веснік. – 1994. – 4 мая; Чыгрын С. Саюз беларускай моладзі / С. Чыгрын // Ніва. – 1995. – №28. – 9 ліпеня.
 11. Грыбоўскі Ю. Першы беларускі штурмовы з'вяз / Ю. Грыбоўскі // Беларускі Рэзыстанс. – 2005. – №1. – С. 3-6; Грыбоўскі Ю. Польшка-беларускі канфлікт у Генеральнай акрузе «Беларусь» (1941-1944 гг.) / Ю. Грыбоўскі // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 2006. – №25. – S. 116-167.
 12. Гелагаеў А. Беларускія нацыянальныя вайсковыя фармацыі ў часе Другога сусветнага вайны / А. Гелагаеў. – Мн.: Голас Краю, 2002. – 72 с.
 13. Литвін А.М. К восточным воинским формированиям на Беларуси в годы Великой Отечественной войны (1941-1944) / А.М. Литвін // Старонкі ваеннай гісторыі. – 1992. – №1. – С. 163-173; Літвін А.М. Калабарацыя на Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны / А.М. Літвін // Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў. – Мн., 1993. – Ч. 1. – С. 195-197; Литвін А.М. Беларуская Краевая Оборона. К вопросу о создании белорусского национального войска в годы Второй мировой войны / А.М. Литвін // Нёман. – 1994. – №4. – С. 170-191; Літвін А.М. Беларуская Самаахова: да пытання стварэння і дзейнасці / А.М. Літвін // Старонкі ваеннай гісторыі. – 1998. – №2. – С. 39-72; Літвін А.М. Акупацыя Беларусі (1941-1944). Пытанні Супраціву і калабарацыі / А.М. Літвін. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. – 288 с.
 14. Каваленя А.А. Прагерманскія саюзы моладзі на Беларусі. 1941 – 1944 / А.А. Каваленя. – Мн.: Дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт, 1999. – 266 с.; Каваленя А.А. Молодежная политика германских оккупационных властей / А.А. Каваленя // Беларусь в годы Великой Отечественной войны. – Мн., 2005. – С. 167-175.
 15. Жумарь С.В. Оккупационная периодическая печать на территории Белоруссии в годы великой Отечественной войны / С.В. Жумарь. – Мн.: Белорусский научно-исследовательский ин-т документоведения и архивного дела, 1996. – 283 с.; Кривашэй Д. Польшкая супольнасць Беларусі пад час акупацыі / Д. Кривашэй // Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны: масавыя забойствы нацыстаў. – Мн., 2005. – С. 139-148; Сервачынскі І.Ю. Калабарацыянізм на акупаванай тэрыторыі Беларусі (1941-1944) / І.Ю. Сервачынскі // Весці Беларускага Дзяржаўнага педагагічнага ун-та. – 1997. – №3. – Серыя 3. – С. 11-14; Сямашка Я. Армія Краёва на Беларусі / Я. Сямашка. – Мн.: Беларускае выдавецкае таварыства «Хата», 1994. – 416 с.; Чарнаглазава Р.А. Беларуская паліцыя / Р.А. Чарнаглазава // Беларусь у гады Другой сусветнай вайны: урокі гісторыі і сучаснасць. – Мн., 1995. – С. 73-75; Baranova O. Nationalism, anti-Bolshevism or the will to survive? Collaboration in Belarus under the Nazi occupation of 1941-1944 / O. Baranova // European Review of History. – 2008. – April. – Vol. 15. – Issue 2. – P. 113-128.
 16. Александров К.М. Против Сталина. Власовцы и восточные добровольцы во Второй мировой войне / К.М. Александров. – СПб.: Ювента, 2003. – 352 с.; Александров К.М. Армия генерал-лейтенанта А.А. Власова 1944-1945 / К.М. Александров. – СПб.: СПбГУ, 2004. – 256 с.; Дробязко С.И. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС / С.И. Дробязко. – М.: АСТ, 2000. – 28 с.; Дробязко С.И. Под знаменами врага / С.И. Дробязко. – М.: Эксмо, 2005. – 606 с.; О कोरोков А.В. Антисоветские воинские формирования в годы Второй мировой войны / А.В. О कोरोков. – М.: Военный ун-т, 2000. – 174 с.; Семенов К.К. Войска СС / К.К. Семенов. – М.: Эксмо, 2004. – 384 с.; Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы второй мировой войны / М.И. Семиряга. – М.: РОССПЭН, 2000. – 862 с.; Чуев С.Г. Спецслужбы Третьего рейха: В 2 кн. / С.Г. Чуев. – СПб.: Нева, 2003. – Кн. 1-2; Чуев С.Г. Проклятые солдаты / С.Г. Чуев. – М.: Эксмо, 2004. – 576 с.
 17. Дерейко І.І. Від колабарацыі до рэзістансу: дзейнасць 115/62-го украінскага батальону шуцманшафту на тэрах Білорусі і Францыі у 1942-1944 рр. / І.І. Дерейко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2003. – №1. – С. 179-193; Дуда А. Буковинський Курінь в боях за українську державність. 1918-1941-1944 / А. Дуда, В. Старик. – Чернівці: Український Народний Дім в Чернівцях, 1995. – 272 с.; Русак А.В. Союзники гитлеровской Германии в войне против СССР 1941-1945 / А.В. Русак. – К.: Ін-т історыі Украіны НАНУ, 1998. – 296 с.
 18. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941-1944) / Н. Мюллер. – М.: Воениздат, 1974. – 387 с.; Madajczyk Cz. Faszyzm i okupacja 1938-1945: U 2 t. / Cz. Madajczyk. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1983-1984. – Т. 1-2.
 19. Boradyn Z. Armia Krajowa na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (1941-1945) / Z. Boradyn. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 1997. – 195 s.; Boradyn Z. Niemen rzeka niezgody: polsko-sowiecka wojna partyzancka na Nowogródzczyźnie 1943-1944 / Z. Boradyn. – Warszawa: Rytm, 1999. – 333 s.; Gasztold T. Nad Niemnem i Oszmianką: z dziejów Armii Krajowej na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie / T. Gasztold. – Koszalin: Głos Pomorza, 1991. – 159 s.; Krajewski K. Na ziemi nowogródzkiej: "NÓW" – Nowogródzki Okręg Armii Krajowej / K. Krajewski. – Warszawa: Pax, 1997. – 813 s.; Die polnische Heimatarmee: Geschichte und Mythos der Armija Krajowa seit dem Zweiten Weltkrieg. – München: R. Oldenbourg, 2003. – 948 s.
 20. Туронак Ю. Фабіян Акінчыц – правадыр беларускіх нацыянал-сацыялістаў / Ю. Туронак // Беларускі Рэзыстанс. – 2003. – №10. – Сш. 1-2(18-19). – Сьнежань. – С. 145-161; Туронак Ю. Вацлаў Іваноўскі і адраджэнне Беларусі / Ю. Туронак. – Мн.: Мэдысонт, 2006. – 180 с.; Turonek J. Kwestia białoruska w polityce obozu londyńskiego (1941-1944) / J. Turonek // Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej. – Wrocław, 1983. – Т. XIX. – S. 131-158; Turonek J. Weißruthenien: Zweifrontenkrieg der Ideologien / J. Turonek // Anpassung – Kollaboration – Widerstand: kollektive Reaktionen auf die Okkupation. – Berlin, 1996. – S. 191-198.
 21. Туронак Ю. Падзея невыгодная для усіх / Ю. Туронак // Запісы БІНІМ. – 2003. – №26. – С. 83-89; Туронак Ю. Саюз беларускай моладзі ў Нямеччыне / Ю. Туронак // Беларускі Рэзыстанс. – 2004. – №11. – Сш. 1-2(20-21). – Сьнежань. – С. 198-218; Туронак Ю. Людзі СБМ / Ю. Туронак. – Вільня: Gudas, 2006. – 224 с.; Turonek J. Geneza i działalność Białoruskiej Centralnej Rady (grudzień 1943 – czerwiec 1944) / J. Turonek // Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej. – Wrocław, 1985. – Т. XXI. – S. 99-120.
 22. Turonek J. Białoruś pod okupacją niemiecką / Turonek J. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1993. – 285 s.
 23. Dallin A. German Rule in Russia 1941-1945 / A. Dallin. – London: Macmillan, 1957. – 695 p.
 24. Buddrus M. Totale Erziehung für den totalen Krieg. Hitlerjugend und nationalsozialistische Jugendpolitik: In 2 bd. / M. Buddrus. – München: Saur, 2003. – Bd. 1-2; Bräutigam O. Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges / O. Bräutigam. – Tübingen: Institut für Besatzungsfragen, 1954. – 97 s.; Herzog R. Besatzungsverwaltung in den besetzten Ostgebieten – Abteilung Jugend / R. Herzog. – Tübingen: Institut für Besatzungsfragen, 1960. – 118 s.; Littlejohn D. The Patriotic traitors / D. Littlejohn. – New York: Doubleday, 1972. – 391 p.; Mulligan T. The Politics of Illusion and Empire / T. Mulligan. – New York: Praeger, 1988. – 206 p.; Neulen H.-W. An Deutscher Seite / H.-W. Neulen. – München: Universitas, 1985. – 518 s.; Ready J.L. The Forgotten Axis / Ready J.L. – Jefferson, NC: Mac Farland, 1987. – 565 p.; Reitlinger G. Ein

- Haus auf Sand gebaut / G. Reitlinger. – Hamburg: Rütten und Loening, 1962. – 543 s.; Thorwald J. Wen sie verderben wollen / J. Thorwald. – Stuttgart: Steingrüben, 1952. – 606 s.; Okkupation und Kollaboration (1938-1945): Beiträge zu Konzepten und Praxis der Kollaboration in der deutschen Okkupationspolitik. – Berlin: Hüthig, 1994. – 632 s.
25. Рус Г. СД у Баранавічах (1941-1943) у кантэксце лакальнага акупацыйнага рэжыму / Г. Рус // БГА. – 1998. – Т. 5. – Сш. 1(8). – Чэрвень. – С. 67-87; Breitman R. Himmler's Police Auxiliaries in the Occupied Soviet Territories / R. Breitman // Simon Wiesenthal Center Annual. – Los Angeles, CA, 1990. – Vol. 7. – P. 23-39; Mac Lean F.L. The Cruel Hunters / F.L. Mac Lean. – Atglen: Schiffer, 1999. – 303 p.; Munoz A.J. Hitler's Eastern Legions: In 2 vols. / A.J. Munoz. – New York: Axis Europe, 1996-1997. – Vol. 1-2; Munoz A.J. Hitler's Green Army: The German Order Police and their European Auxiliaries, 1939-1945: In 2 vols. / A.J. Munoz. – New York: Europa Books, 2006. – Vol. 1. – 512 p.; Lumsden R. The Allgemeine SS / R. Lumsden. – London: Osprey, 1994. – 48 p.; Steinberg J. The Third Reich Reflected: German Civil Administration in the Occupied Soviet Union, 1941-1944 / J. Steinberg // The English Historical Review. – 1995. – June. – Vol. 110. – Issue 437. – P. 620-651; Thomas N. Partisan Warfare 1941-1945 / N. Thomas. – London: Osprey, 1996. – 40 p.; Michaelis R. Das SS-Sonderkommando Dirlwanger / R. Michaelis. – Berlin: Michaelis, 1999. – 226 s.
26. Cholawsky Sh. The Jews of Byelorussia during World War II / Sh. Cholawsky. – Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1998. – 333 p.; Curilla W. Die deutsche Ordnungspolizei und der Holocaust im Baltikum und in Weissrussland 1941-1944 / W. Curilla. – Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2006. – 1041 s.; Krausnick H. Die Truppe des Weltanschauungskrieges / H. Krausnick, H.-H. Wilhelm. – Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1981. – 688 s.; Haberer E. German police and genocide in Belorussia, 1941-1944 / E. Haberer // Journal of Genocide Research. – 2001. – Vol. 3. – Issue 1. – P. 13-29; Issue 2. – P. 207-218; Issue 3. – P. 391-403; Rein L. Local Collaboration in the Execution of the "Final Solution" in Nazi-Occupied Belorussia / L. Rein // Holocaust and Genocide Studies. – 2006. – Vol. 20. – Issue 3. – P. 381-409.
27. Dean M. Collaboration in the Holocaust / M. Dean. – New York: St. Martin's, 2000. – 241 p.
28. Армстронг Д. Советские партизаны. Легенды и действительность. 1941-1944 / Д. Армстронг. – М.: Центрополиграф, 2007. – 493 с.; Диксон Ч. Коммунистические партизанские действия / Ч. Диксон, О. Гейлбрунн. – М.: Иностранная литература, 1957. – 291 с.; Каров Д. Партизанское движение в СССР в 1941-1945 гг. / Д. Каров. – Мюнхен: Ин-т по изучению СССР, 1954. – 118 с.; Cooper M. The Nazi War against Soviets partisans, 1941-1944 / M. Cooper. – New York: Stein and Day, 1979. – 217 p.; Grenkevich L. The Soviet Partisan Movement, 1941-1944: a critical Historiographical analysis / L. Grenkevich. – London: Routledge, 2006. – 368 p.; Heaton C.D. German anti-partisan warfare in Europe, 1939-1945 / C.D. Heaton. – Atglen, PA: Schiffer, 2001. – 444 p.; Hesse E. Der sowjetrussische Partisanenkrieg 1941 bis 1944 im Spiegel deutscher Kampfweisungen und Befehle / E. Hesse. – Göttingen: Müsterschmidt, 1969. – 292 s.; Howell E.M. The Soviet Partisan Movement: 1941-1944 / E.M. Howell. – Washington, DC: Department of the Army, 1956. – 217 p.
29. Хармут Л. Жизненное пространство на Востоке: немцы в Белоруссии, 1941-1944 / Л. Хармут // Нёман. – 1993. – №5. – С. 119-160; Epstein B. Allies in Resistance: Jews and Belarussians in German-Occupied Minsk / B. Epstein // Collaboration and Resistance During the Holocaust: Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania. – Bern, 2004. – P. 431-458; Lukas R. The Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation 1939-1944 / R. Lukas. – New York: Hippocrene, 1997. – 358 p.; Piotrowski T. Poland's Holocaust / T. Piotrowski. – Jefferson, NC: Mac Farland, 1998. – 43 p.; Simon G. Nationalismus und Nationalitätenpolitik in der Sowjetunion / G. Simon. – Baden-Baden: Nomos, 1986. – 486 s.; Smilovitsky L. Antisemitism in the Soviet Partisan Movement, 1941-1944: The case of Belorussia / L. Smilovitsky // Holocaust and Genocide Studies. – 2006. – Vol. 20. – Issue 2. – P. 207-234.
30. К'яры Б. Гісторыя як паслядоўнасць катастроф. Беларускі рэгіён як акупаванае грамадства: 1939-1944/47 / Б. К'яры // БГА. – 1996. – Т. 3. – Сш. 2. – С. 199-211; Chiari B. Deutsche Zivilverwaltung in Weißrußland 1941-1944 / B. Chiari // Militärgeschichtliche Mitteilungen. – 1993. – Bd. 52. – H. 1. – S. 67-89; Chiari B. Alltag hinter der Front / B. Chiari. – Düsseldorf: Droste, 1998. – 380 s.; Gerlach Ch. Kalkulierte Morde / Ch. Gerlach. – Hamburg: Hamburger, 1999. – 1232 s.; Munoz A.J. Hitler's White Russians / A.J. Munoz, O.V. Romanko. – New York: Europa Books, 2003. – 512 p.
31. Залеский К.А. Черная гвардия Гитлера. Ваффен-СС в бою / К.А. Залеский, П. Хауссер. – М.: Издатель Быстров, 2007. – 640 с.; Уильямсон Г. СС – инструмент террора / Г. Уильямсон. – Смоленск: Русич, 1999. – 416 с.; Хёне Х. Черный орден СС / Х. Хёне. – М.: Олма-Пресс, 2005. – 542 с.; Landwehr R. 30.Waffen-Grenadier-Division der SS "Russia Nr.2" or "Weissruthenien" / R. Landwehr // Siegrunen. – 2002. – Spring/Summer. – Issue 72. – P. 30-35; Littlejohn D. Foreign Legions of the Third Reich: In 4 vols. / D. Littlejohn. – San Jose, CA: Bender, 1987. – Vol. 4. – 384 p.; Michaelis R. Russen in der Waffen-SS / R. Michaelis. – Berlin: Michaelis, 2002. – 130 s.; Munoz A.J. Forgotten Legions: Obscure Combat Formations of the Waffen-SS / A.J. Munoz. – New York: Axis Europa, 1991. – 405 p.; Sorobey R. Ukrainians' Fight for France / R. Sorobey // World War II. – 2004. – September. – Vol. 19. – Issue 5. – P. 42-48; Windrow M. The Waffen-SS / M. Windrow. – London: Osprey, 1995. – 39 p.
32. Найдзюк Я. Беларусь учора і сёння / Я. Найдзюк, І. Касяк. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 413 с.; Lubachko I. Belorussia under Soviet rule, 1917-1957 / I. Lubachko. – Lexington: University Press of Kentucky, 1972. – 219 p.; Vakar N.P. Belorussia: The Making of a Nation / N.P. Vakar. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1956. – 297 p.

Романько О. В. Историография проблемы сотрудничества советских граждан с военно-политическими структурами Германии в период Второй мировой войны (на примере белорусских коллаборационистских формирований)

В статье анализируется историография проблемы сотрудничества граждан СССР с военно-политическими структурами Германии в 1941-1945 гг. На примере истории белорусских коллаборационистских формирований рассматриваются направления этой историографии, показываются ее основные тенденции и определяется круг вопросов, которые разрабатывались исследователями с 1950-х гг. по настоящий период.

Ключевые слова: историография, военный коллаборационизм, советские граждане, Белоруссия, Вторая мировая война.

Romanko O. V. Historiography of problem of collaboration of soviet citizens with the military-political structures of Germany in the period of Second World War (by the example of the Byelorussian collaborationist formations)

Historiography of problem of collaboration of USSR citizens with the military-political structures of Germany in 1941-1945 is analyzed in the article. By the example of history of the Byelorussian collaborationist formations directions of this historiography are considered, its basic tendencies are shown and the circle of problems which was developed researchers from 1950th for the real period is determined.